

УДК 327:81'373:316.423]:001.8

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.30>**М. В. Яковлєв**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7774-3513>

кандидат політичних наук, доцент,

завідувач кафедри міжнародних відносин,

керівник НОЦ «Школа політичної аналітики»

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

О. В. КупкаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0798-8659>

старший викладач кафедри міжнародних відносин

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ПОСТІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КОНЦЕПТ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. В українських публікаціях часто трапляються вказівки на те, що дослідження постінформаційного суспільства є важливим та актуальним, приміром: «проблеми інформаційного та постінформаційного суспільства є певним трендом розгляду останніх років» [1, с. 24]. О. О. Маруховський пише, що «на думку відомих фахівців, основні розвинуті країни світу вже в ХХІ ст. увійдуть у розвинене інформаційне суспільство, і в цьому ж столітті почнеться перехід до постінформаційного суспільства. Тому будь-яка країна, наскільки б індустріально розвинутою вона не була, може перейти в розряд відсталих країн третього світу, що розвиваються, якщо запізниться з розвитком процесу інформатизації» [11, с. 21]. На жаль, він не пише, про яких самих фахівців йдеться, але з наведеної цитати випливає, що розуміння суті постінформаційного суспільства, до якого в цьому ж столітті має здійснитися перехід, допоможе, так би мовити, не прогавити важливий етап розвитку і, відповідно, не «перейти в розряд відсталих країн», а навпаки, зробити ривок у розвитку. А. І. Бойко, яка пише про актуальність дослідження інформаційного та постінформаційного суспільств, також зазначає, що ці суспільства розглядаються: «на перетині філософських (осмислення), інженерних (технології), педагогічних (освітній простір), політичних (влада) наук» [1, с. 24]. З урахуванням того, що розуміння природи постінформаційного суспільства, а також його важливої ролі для осмислення процесів, що зараз відбуваються у світі, варто більше уваги приділити концептуалізації цього явища на перетині різних наук (про що пише А. І. Бойко). Це зробить можливим глибше розуміння процесів на міжнародній арені, а дослідження міжнародних відносин у контексті переходу від інформаційного до постінформаційного суспільства уможливить дослідження багатьох інших явищ нашої доби, зокрема інформа-

ціонізму [4], датаїзму [7], smart-суспільства [3] та інших. Концептуалізація поняття «постінформаційне суспільство» є також актуальним з огляду на те, що, як буде показано далі у статті, підходи до визначення та розуміння суті цього феномену різняться. Це також ставить більш глобальне питання, що саме під «інформаційним суспільством» розуміють ті, хто його досліджує, пише про нього або просто його згадує.

Стан розробки теми. Постінформаційне суспільство не є чимось невідомим чи незгадуваним українськими науковцями. Можна знайти статті, які присвячені опрацюванню окремих аспектів постінформаційного суспільства – приміром, конструюванню інтегративної теорії пізнання у постінформаційних суспільствах [16]. Н. В. Юдіна досліджує історичні аспекти формування постінформаційного маркетингу [17], наголошуючи при цьому, що актуальним є питання «проблематики періодизації історії людства, що визначатиме особливості постінформаційного суспільства» [17, с. 301]. Вона, як й інші українські дослідники, що займаються тематикою постінформаційного суспільства (приміром, Т. О. Кравченко, А. І. Бойко) посилаються на російського науковця А. Ракітова, який, мовляв, ввів термін *постінформаційне суспільство* [17, с. 315; 9, с. 68; 1, с. 24]. Стаття А. Ракітова про постінформаційне суспільство датується 2016 р., але перша публікація з запропонованим (і обґрунтованим) терміном «постінформаційне суспільство» американського письменника і публіциста Ганта Джаніна вийшла 1994 року в зимовому випуску журналу Університету Вірджинії – *Virginia Quarterly Review* [22], що дає можливість стверджувати, що в англomовному середовищі поняття було запропоновано щонайменше на два десятиліття раніше. Англomовні публікації, в яких йдеться про постінформаційне суспільство, присвячені різним темам, наприклад: екосистемі інновацій у порівняль-

ному розрізі, про що йдеться у порівняльному аналізі США та Японії, проведеному японськими дослідниками К. Фукуда і Ч. Ватанабе [21], «органічний креативності», яка, на думку італійського дослідника Дж. Е. Корацца, може забезпечити добробут (англ. well-being) у постінформаційному суспільстві [20], хвилям технологічних інновацій, про які пише словацький науковець Д. Шмігула [26] та багато інших тем. Серед сучасних дослідників, які ґрунтовно займаються постінформаційним суспільством, варто назвати науковця з Об'єднаних Арабських Еміратів Ехаба Халіфа [23]. В українських наукових публікаціях, як вже зазначалося, постінформаційне суспільство також згадується, однак для повноцінного застосування цього поняття бракує його чіткої концептуалізації, що уможливила би його застосування до політологічних наукових розвідок у цілому, і до дослідження міжнародних відносин зокрема.

Мета статті: ідентифікувати виклики, які стоять перед науковцям у концептуалізації поняття «постінформаційне суспільство» для того, щоб у перспективі його можна було застосовувати для політологічних розвідок проблематики міжнародних відносин. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) обрати підхід до розуміння понять «концепт» та «концептуалізація» для досягнення мети статті; 2) провести критичний огляд підходів до визначення постінформаційного суспільства; 3) на основі ілюстративного порівняння з іншими концепціями з префіксом «пост» виокремити можливі співвідношення інформаційного та постінформаційного суспільств; 4) ідентифікувати коло проблемних питань, які ускладнюють концептуалізацію досліджуваного поняття; 5) визначити евристичний потенціал поняття «інформаційне суспільство» для політологічних досліджень міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Підходів до визначення поняття «концепт» є багато, дещо менше їх до відношенню до поняття «концептуалізація». Серед завдань цієї статті ми не ставимо порівняння різних визначень, тому дозволимо собі взяти один з підходів, який, на нашу думку, відповідає меті цієї публікації. У своїй статті, присвяченій концепту і концептуалізації в методології дослідження культури та релігії, Л. Г. Конотоп пише: «концептуалізація являє собою процес інтелектуального кодування ідей, у яких висвітлюється смисл розуміння культури в конкретній мовній сфері» [8, с. 12]. Якщо ми застосуємо це визначення до концепту *постінформаційне суспільство*, то перед нами стоїть завдання «інтелектуального кодування ідей», які висвітлюють «смисл розуміння» такого суспільства. Л. Г. Конотоп при цьому зауважує, що слід розрізняти концепти, які є питомими для певної культури, і такі,

що привнесені до неї ззовні. Разом з тим, по відношенню до (квазі)наукових концептів такий підхід може бути не релевантним, оскільки ми не можемо стверджувати, що по відношенню до них, на відміну від інших концептів (приміром, *народовладдя* в розумінні *демократія*) вони проходять інший шлях у процесі кроскультурної комунікації. Для подальшої роботи з досліджуванним концептом варто надати розлоге визначення самого поняття «концепт», яке пропонує Л. Г. Конотоп: «концепт містить у собі, по-перше, смисли, які є приналежними до Реальності, а по-друге, він відкриває можливості для пошуку та інтерпретації цих смислів. У такому плані неможливо надати концепту якогось універсального визначення. Концепт є таким, який усвідомлюється іншою людиною, якщо та ідея, що міститься в концепті, співвідноситься з досвідом конкретної людини. Концепт також обов'язково містить у собі ціннісний потенціал» [8, с. 12]. Отже, по відношенню до *постінформаційного суспільства* нам варто здійснити такі операції, які дозволять нам виокремити: 1) смисли, «приналежні до реальності»; 2) способи пошуку та (ре)інтерпретації таких смислів; 3) ідеї, які містяться в ньому і які можуть співвідноситися з досвідом дослідників; 4) ціннісний потенціал цього концепту. При цьому ми також маємо на увазі, що ми не зможемо, а відтак – не прагнемо надати концепту *постінформаційне суспільство*, як формулює Л. Г. Конотоп, «якогось універсального значення».

Першим й очевидним можливим підходом до розуміння поняття «постінформаційне суспільство» є темпоральне (або часове), в тому розумінні, що це таке суспільство, яке настає після інформаційного. Т. О. Кравченко пише: «інформаційне, або ж інформаційно-мережеве суспільство в майбутньому перейде на стадію «постінформаційного», пов'язаного з розвитком штучного інтелекту та впровадженням його в усі сфери життя суспільства та кожної окремої людини» [9, с. 68]. За цим тлумаченням, постінформаційне суспільство означає таке, що настає після інформаційного (або, як йдеться в цитованому тексті, пост-інформаційно-мережеве). У вже згаданій на початку статті публікації О. Плюща, присвяченій конструюванню інтегративної теорії пізнання у постінформаційних суспільствах, автор у сформульованій меті в дужках наводить синонім до постінформаційного суспільства – мережеве суспільство [16, с. 189]. Примітно, що окрім назви статті, анотації до неї та її мети термін «постінформаційне суспільство» більше в ній не трапляється (як, власне, і мережеве). Відповідно, ми бачимо деяку неузгодженість: для одного науковця постінформаційне суспільство йде за інформаційно-мережевим, а для іншого – постінформаційне суспільство є синонімом до мережевого

суспільства. Ситуація ускладнюється тим, що, так би мовити, лінійна трансформація інформаційного суспільства у постінформаційне є не єдиним баченням процесу людського розвитку. Приміром, В. Воронкова та О. Кивлюк пишуть про «еволюцію інформаційного суспільства в smart-суспільство» [3, с. 89].

Для розуміння вживання слова «постінформаційне» наведемо ілюстрацію: група турецьких медиків досліджують рівень *постінформаційної тривожності*, яка може виникати у пацієнтів після того, як їм показали трихвилинне «анімоване відео» від Європейської асоціації урологів з інформацією про процедуру видалення каменів з нирок [18]. У цьому дуже предметному прикладі йдеться про те, що люди одержали певну інформацію і після цього (та *через* цю інформацію) у них може виникнути тривожність – *постінформаційна*. Звісно, цей приклад не дає нам жодної відповіді на те, як слід концептуалізувати постінформаційне суспільство як поняття, однак він вказує на важливий шлях пошуку відповіді на це завдання – суть самого феномену інформації. У цитованих публікаціях Т. О. Кравченка та О. Плюща згадуються мережі, відтак можна припустити, що в них акцент дещо зсувається від самої інформації до мереж, тобто до способу передачі цієї інформації. Згідно з думкою В. Воронкової та О. Кивлюк, інформаційне суспільство еволюціонує в smart-суспільство, тобто на основі інформації воно трансформується в якісно іншу форму, питомою ознакою якої є категорія *smart*. Відтак ми можемо констатувати, що в обох випадках інформація сприймається як інструмент або як ресурс, що комунікується мережами, або за допомогою якого відбувається еволюція суспільства.

Данський науковець, професор Університету Роскілле, Й. Сундбо у статті Данського національного тлумачного словника «інформаційне суспільство» дає таке визначення: «це суспільство, в якому домінують інформаційні технології або функції інформації чи знання (дан. *informations eller vidensfunktioner*)» [25]. З цього визначення випливає, що, на думку Й. Сундбо, «функції знання» та «функції інформації» є рівнозначними компонентами у визначенні інформаційного суспільства. Український дослідник О. Л. Мельник у своїй статті, присвяченій аналізу понять «інформаційне суспільство» та «суспільство знань», відстежує генезу обох понять, але також наголошує, що «зрозумілою стає прийнята на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО (Париж, 2003 р.) рекомендація щодо використання терміну «суспільство знань», а не «інформаційне суспільство» ... ЮНЕСКО висловило занепокоєність обмеженістю та односторонністю концепцій інформаційного суспільства. Через те ЮНЕСКО стоїть на

позиції просування та розвитку концепції суспільства знань» [12, с. 58]. На жаль, обсяги цієї публікації, а також її мета, не дозволяють нам вмістити порівняння понять «інформаційне суспільство» та «суспільство знань», але якщо взяти до уваги, що на співвідношення цих понять, а також на те, який смисловий посил вони несуть, звертає увагу міжнародна організація, яка надає навіть перевагу одному з понять, то можливо варто звернути увагу не на саму *інформацію* як ресурс, а на те, що може бути, якщо скористатися марксистською термінологією, надбудовою над цим ресурсом – знанням?

Американський філософ і політолог Дж. Бреннан у своїй книзі з промовистою назвою «Проти демократії» ставить питання про те, чи всі мають брати участь у політиці, враховуючи той факт, що більшість виборців у сучасних демократичних країнах є некомпетентними, нераціональними та упередженими [2]. Восьмий розділ цієї книги називається «правління знаючих» і в ньому автор пише про *форми епістократії* [2, с. 275-276]. «Політична система є епістократичною тією мірою, якою вона розподіляє політичну владу пропорційно знанням або компетентностям, з погляду права або політики», пише Дж. Бреннан. [2, с. 275]. Таким чином, володіння знаннями означає можливість отримати «більше влади», що робить їх цінним ресурсом. Чи можна також стверджувати, що володіння інформацією означає більшу владу і чи дозволяє це нам вести мову про якусь форму «інформацієкратії»? На нашу думку, відповідь – ні. Основна причина криється в *якісних показниках* інформації та знання: можна говорити про низьку якість освіти, але навряд чи можна говорити про те, що здобуте знання є «неякісним», оскільки якщо людина справді ним володіє, то, за визначенням, вона набула їх «у процесі навчання, дослідження» [5] і, знову ж таки, за визначенням Тлумачного словника української мови, знання дозволяє їй «пізнання дійсності в окремих її проявах і в цілому» [5]. Як пише дослідник масових комунікацій С. М. Квіт, «перевіряти факти, представляти більше ніж одну точку зору, користуватися надійними джерелами інформації, дбати про громадський інтерес несподівано стало дорогим задоволенням порівняно зі зливою різноспрямованої інформації, підкріпленою хвилями інтерактивного обговорення у соціальних медіа» [6, с. 258]. С. М. Квіт пише про «різноспрямовану інформацію», яка може бути різною якості і різного ступеня достовірності. Фейки, постправа, дезінформація також є формами інформації, які замість надання людині більшої влади над своїм життям, навпаки спроможні ввести її в оману, маніпулювати нею, а відтак – робити її безпомічною, розгубленою, недовірливою до держави тощо.

На цьому етапі варто звернутися до очевидного порівняння вживання понять *інформаційне* та *постінформаційне* суспільства з подібними поняттями, що містять префікс *post*. У розділі про етапи сучасності або модерну (нім. die Moderne) підручника з соціологічних теорій групи німецьких соціологів під керівництвом професора соціології Єнського університету ім. Фридриха Шиллера (м. Єна, Німеччина) останній абзац має промовисту назву-коментаря на кресах (як і належить хорошему підручнику, в цій праці важливі моменти викладеного матеріалу помічаються коментарями на кресах), яку українською можна перекласти як «За межами сучасності?» (нім. Jenseits der Moderne?) [24, с. 27]. В абзаці йдеться про те, що, існують погляди, згідно з якими зараз ми маємо справу з *іншою* сучасністю, або що ми навіть «залишили сучасність поза нами (на що й натякає термін *постмодерн*)» [24, с. 27]. В оригіналі доповнення про *постмодерн* зроблена саме в дужках, а частка *post* у терміні «постмодерн» подана курсивом (не забуваймо при цьому, що в німецькій мові усі іменники пишуться з великої літери). Слід зауважити, що на відміну від української мови, в якій «модерн» і, відповідно, «постмодерн», інколи подаються як «сучасність» і «постсучасність», у німецькій мові для позначення сучасності у розумінні теперішнього часу використовуються слово *Gegenwart*, тож у цитованому реченні з підручника йдеться про те, що у «теперішньому часі», на думку деяких, ми лишили модерн вже за нами.

Вочевидь, таке прочитання поняття, що містить префікс «пост-», є суто темпоральним і вказує на щось, що було залишено в минулому. Чи можна у такий спосіб стверджувати, що постінформаційне суспільство означає таке, суспільство, яке залишило або щось конкретно (інформацію?) з попередньої епохи, або перейшло залишило цілу епоху інформаційного суспільства в минулому? Погляньмо на ще одне визначення з префіксом *post*- з уже цитованого німецького підручника – постструктуралізм: «постструктуралізм – це філософська парадигма, яка виникла наприкінці 1960-х рр. як реакція на структуралізм» [24, с. 281]. Далі у визначенні йдеться про те, що єднає обидві парадигми (зокрема «пояснення феноменів за допомогою визначених через бінарну логіку протиставлень» [24, с. 281], те, що їх відрізняє (серед іншого заперечення структуралістського припущення про існування «універсалістської базової структури (нім. Grundstruktur) замість множини історично та культурально відмінних структуральних формацій (нім. Formationen)» [24, с. 281]. Ми навмисно наводимо для ілюстрації лише деякі характеристики структуралізму та постструктуралізму з підручника Г. Розі та його колег, оскільки нашою

ціллю не є чітке їх розмежування. Натомість ми намагаємося скористатися логікою викладу для чіткішого розуміння, в який спосіб через ідентифікацію інформаційного та постінформаційного суспільств ми можемо підійти до концептуалізації останнього. Далі у визначенні перераховуються важливі представники постструктуралізму (Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ж. Бодріяр), а останнє речення, в якому йдеться про те, що праці Ж.-Ф. Ліотара, особливо ті, в яких йдеться про кінець модерну, також зараховуються до постструктуралізму, закінчується уточненням: «який [постструктуралізм] сам по собі не є поняттям на позначення епохи (нім. Epochenbegriff), а окреслює певні методичні припущення (нім. methodische Annahmen)» [24, с. 281]. Можна також припустити, що різночитання у тлумаченні поняття «постінформаційне суспільство» пов'язані з тим, що під ним розуміють «певні методичні припущення», з яких очевидним є відчуття переходу від одного стану суспільства до іншого, в якому або змінюється сама природа інформації, або вона починає відігравати інакшу роль. У цьому контексті *методичний*, згідно з Тлумачним словником української мови, може означати як такий, що стосується методики, або такий, що «здійснюється за певним планом; дуже послідовний, систематичний» [13], оскільки науковці, за допомогою «постінформаційного суспільства», послідовно, систематично – методично – у відповідності до своїх дослідницьких програм аналізують цікаві їм явища.

Український філософ Т. Лютий пише, що «структуралізм виявився не найрадикальнішою течією, що викривала фіктивний характер суб'єкта. Значно категоричнішим був *постструктуралізм*. Його виразники уже не шукали жодні приховані структури, адже взагалі їх не визнавали» [10, с. 366]. У контексті нашої розвідки про постінформаційне суспільство, без глибокого занурення у розмежування структуралізму та постструктуралізму, з цієї цитати можемо припустити, що одним із можливих тлумачень префіксу «пост» може бути більш радикальна позиція у ставленні до якогось системотворного елементу, у нашому випадку – до інформації. Як вже згадувалося у цій статті, по відношенню до постінформаційного суспільства це може означати радикальний перегляд ролі та місця інформації у суспільстві майбутнього.

Повернімося до складових концептуалізації за Л. Г. Конотоп, виділених у першій частині цієї статті. Якщо говорити про «сенси, приналежні до реальності», то ми маємо справу з трансформацією ролі та значення інформації, яка зараз відбувається у сучасному світі, і на що звертають увагу ті науковці, які оперують поняттям «постінформаційне суспільство». Відповідно, способи пошуку

та інтерпретації цих смислів можуть здійснювати відповідно до дослідницької програми, методичні припущення якої вкладаються науковцями у це поняття. Перед тим, як ретельніше розглянути ідеї, які містяться у цьому понятті, і які співвідносять з досвідом дослідників, погляньмо, наскільки адекватним є цей термін на позначення того типу суспільства, до якого людство прямує (принаймні на думку тих учених, що послуговуються терміном «постінформаційне суспільство»). Поставимо таке питання: як ми можемо знати, що запропонований термін адекватно відображатиме реалії майбутнього? У відповідь на це питання можемо поглянути на те, в який спосіб з позицій сучасності науковці називають різні формації минулого. Чи знали мешканці Новгороду на півночі Євразії, до його підкорення і спустошення Московським царством, що вони жили у *Новгородській республіці*, або чи називали себе «візантійцями» мешканці утворення, яке науковці сьогодні називають *Візантійською імперією*? Щодо другого, то ми точно знаємо, що вони називали себе римлянами-ромеями, а на позначення типу держави (якщо можна говорити про «державу» у сучасному розумінні цього поняття) у Новгороді також вживають це поняття *болярська республіка*. Цей термін вживають не лише російські науковці – *boyar republic* використовують і автори Кембриджської історії Росії [19, с. 195]. Звісно, класифікації якогось державного утворення і суспільства (або цілої епохи) можна порівнювати лише з певними застереженнями, однак приклад болярської Новгородської республіки чи Візантійської імперії показує, що назви можуть з'являтися тоді, коли утворення, якими їх позначають, перестають існувати.

Американський науковець Ян Морріс у книзі «Чому Захід панує – натепер» у додатку, присвяченому оцінці суспільного розвитку, аналізує розвій інформаційних технологій [15, с. 638-642]. Він також пропонує свої погляди на періодизацію історії та її складових: «я поділяю найдосконаліші інструменти праці з інформацією на три широкі категорії: електронні (нааявні 2000 року і на Сході, і на Заході), електричні (нааявні на Заході на початок 1900 року) та доелектричні (нааявні на Заході протягом приблизно одинадцяти тисяч років, а на Сході – протягом приблизно дев'яти тисяч років). На відміну від більшості істориків, я не відокремлюю друкову еру від додрукової» [15, с. 642]. Вочевидь, люди які жили за часів доелектричних інструментів роботи з інформацією чи в додрукову еру не знали, що їхні інструменти – доелектричні, а їхня доба – додрукова, бо електрику й друк ще не було винайдено. Можна припустити, що поява якогось нового інструменту роботи з інформацією (що релевантно до предмету розгляду нашої статті – постінформаційного суспільства), умовного Х, приведе до того, що нашу еру, за анало-

гією з додруковою, будуть називати «ерою до-Х». Відповідно, це дає і нам методологічну свободу – застосовувати до тих реалій, в яких ми перебуваємо зараз, доступний нам понятійно-категоріальний апарат, на позначення історичних періодів, бо в такий спосіб ми співвідносимо поняття з нашим дослідницьким досвідом, як про це пише у своєму визначенні концептуалізації Л. Г. Конотоп. Звісно, можна було би зануритися глибше в саме категорію досвіду [14], однак щоб не виходити за обсяги статті та триматися меж поставленої мети, ми залишимося на базовому рівні розуміння цього поняття як сукупності того, що дослідник здобуває через взаємодію з навколишнім світом, що отримує з практики своїх досліджень тощо. Сучасні наукові розвідки показують, що природа самої інформації та способи її поширення суттєво змінюються, що неминує веде до зміни її ролі та значення у суспільстві. З цього також випливає і важливий проблемний момент у понятті «постінформаційне суспільство», бо інформація виступає ресурсом, на основі якого можуть відбуватися зміни. Це веде до питання про те, чи варто говорити про перехід суспільства знань в, умовно, суспільство «пост-знань»? Ми не беремося відповідати тут на це питання, однак зауважимо, що з огляду на непередбачуваність розвитку інформаційних технологій (при цьому пригадаймо, що є науковці, які наголошують на важливості *мереж* як в інформаційному, так і в постінформаційному суспільстві) можливо вже наступні покоління науковців дадуть своїй ері (або добі, що їй передуватиме) більш адекватну назву. До цього кола проблемних питань належить і вже згадане: чи інформаційне суспільство еволюціонує саме в *постінформаційне*? Можливо, за інформаційним суспільством настане *smart-суспільство* чи якесь інше? Відповідь на це питання аналогічне відповіді на попереднє: станом не зараз ми не знаємо, куди і в що еволюціонує суспільство – це буде відомо нашим нащадкам, але це не означає, що ми не маємо право оперувати зручними для наших досліджень поняттями. Нарешті, у цій позиції (використання поняття для зручності дослідження) криється і ще один проблемний аспект: як вже зазначалося на прикладі *постструктуралізму* у визначенні групи німецьких соціологів, постінформаційне суспільство може бути не терміном на позначення епохи, а сукупністю методичних підходів, ідей та уявлень, що їх науковці застосовують до дослідження цікавих їм феноменів.

Розглянувши коло проблемних питань, можемо перейти до визначення евристичного потенціалу поняття «постінформаційне суспільство» для політологічних досліджень міжнародних відносин. Події та процеси на міжнародній арені можуть досліджуватися, приміром, в еконо-

мічному розрізі, який має свій потужний математико-статистичний апарат, використовує оцінку торговельних процесів (але не обмежується ними), і при цьому опирається на потужну теоретичну базу економічної науки. Теорії міжнародних відносин також пропонують вагоме підґрунтя для прикладних наукових досліджень, утім саме розширення понятійно-категоріального апарату може сприяти і розширенню теоретичних меж дослідження процесів на міжнародній арені саме в їх політичному розрізі, що стосуються відносин влади, геополітичної конкуренції, претензій та регіональне чи глобальне домінування тощо. Чітке окреслення складових постінформаційного суспільства, його питомих ознак та методичних припущень, дозволить оцінити, як різні країни здійснюють перехід від інформаційного до постінформаційного суспільства. Ціннісний потенціал цього концепту (який важливо враховувати при його концептуалізації) також можна спробувати квантифікувати: які країни більше інвестують у розвиток (пост)інформаційних технологій, яке значення вони надають доступу до інформації, як вони протидіють поширенню різних форм інформації (приміром, фейки чи дезінформація) і наскільки серйозними вважають загрози, які вони несуть. Моделювання міжнародних відносин в умовах постінформаційного суспільства з урахуванням його характеристик (загальної доступності інформації, зниження її значення або якості та ін.) допоможе визначити нові загрози, які потребуватимуть посилення галузевої міжнародної співпраці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Постінформаційне суспільство як дослідницький концепт має свій евристичний потенціал для політологічних досліджень міжнародних відносин. Проблеми з концептуалізацією поняття «постінформаційне суспільство» криються як на глибинному рівні визначення та (пере)осмислення самого феномена інформації та його ролі, так і на рівні змістовного наповнення поняття, яке може позначати не стільки особливість прийдешньої епохи, скільки враховувати окремі ідеї чи припущення про можливу траєкторію подальшого розвитку людської спільноти. Деякі вчені вважають, що постінформаційне суспільство означає мережеве суспільство, а деякі не вважають його наступною фазою після інформаційного суспільства. Якщо існують дискусії про те, чи адекватним є поняття «інформаційне суспільство» і чи не варто натомість говорити про якийсь інший тип суспільства, приміром, про суспільство знань, то цілком справедливим видаються і питання до адекватності *постінформаційного* суспільства як терміну. Утім, евристичний потенціал поняття «постінформаційне суспільство», за умов його коректної концептуалізації для потреб

прикладних досліджень, може допомогти кращому розумінню різних політичних процесів на міжнародній арені. Ми не можемо напевно знати, який термін адекватно позначатиме прийдешнє суспільство, однак це не має обмежувати нас у розробці тих дослідницьких конструктів, яких ми потребуємо для своїх наукових розвідок. Відтак перспективними видаються подальші концептуалізації та операціоналізації поняття «постінформаційне суспільство», дослідження суміжних феноменів і концептів, серед яких – вже згадані у статті датаїзм, інформаціонізм та smart-суспільство. Для суспільствознавчих досліджень перспективним видається розробка інструментаріїв для аналізу особливостей соціальних процесів у постінформаційному суспільстві.

Література

1. Бойко А. Соціально-політичний вимір інформаційного суспільства. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 121. С. 24–32.
2. Бреннан Дж. Проти демократії / пер. з англ. М. Бистрицький. Київ : Дух і літера, 2020. 464 с.
3. Воронкова В., Кивлюк О. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2017. № 10-11. С. 88–95.
4. Гладій А. Філософський аспект глобального інформаційного суспільства та економіки знань. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Т.2, № 4. С. 18–23.
5. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наук. думка, 1972. Т.3. URL: <http://sum.in.ua/p/3/641/2> (дата звернення: 24.08.2023).
6. Квіт С. Масові комунікації. 2-ге вид. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 352 с.
7. Кириченко Є. Становлення датаїзму як посткапіталістичної економічної системи: глобальні виклики та загрози. *Світ економічної науки. Випуск 9* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування, м. Тернопіль, 2018. С. 199–203.
8. Конотоп Л. Концепт і концептуалізація: методологія дослідження культури й релігії. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2022. № 1(35). С. 11–14.
9. Кравченко Т. Виклики III тисячоліття в контексті розвитку інформаційно-мережевої парадигми. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2018. № 1(17). С. 66–75.
10. Лютий Т. Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сучасності). Київ : Темпора, 2019. 384 с.
11. Маруховський О. Інформаційно-аналітичне забезпечення сучасного стану зовнішньополітичних відносин України з ЄС. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : матеріали міжнародної конференції, м. Київ, 21–22 лист. 2019 р. С. 21–24.
12. Мельник О. Інформаційне суспільство та суспільство знань – становлення та розвиток понять. *Вісник НТУУ «КПІ»*. *Філософія. Психологія. Педагогіка*: збірник наукових праць. 2007. № 2(20). С. 57–60.

13. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. URL: <http://sum.in.ua/p/4/692/1> (дата звернення: 24.08.2023).

14. Мінаков М. Історія поняття досвіду : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2007. 380 с.

15. Морріс Я. Чому Захід панує – натепер. Оповіді з історії та що з них випливає щодо майбутнього. 2-ге вид. Київ : ТОВ "Вид-во „Кліо“, 2018. 784 с.

16. Плющ О. Методологія пізнання у постінформаційних суспільствах. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 1 (69). Р. 188–196. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-188-196> (дата звернення: 24.08.2023).

17. Юдіна Н. Історичні аспекти формування постінформаційного маркетингу. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. С. 301–317.

18. The effect of an information video on preoperative anxiety level before percutaneous nephrolithotomy procedure: A prospective, randomized trial / M. Bozkurt et al. *Canadian Urological Association Journal*. 2022. Vol. 17, no. 3. URL: <https://doi.org/10.5489/cuaj.8005> (date of access: 24.08.2023).

19. The Cambridge History of Russia. From Early Russia to 1689. M. Perrie. Cambridge University Press., 2006. Vol. 1. 824 p.

20. Corazza G. E. Organic creativity for well-being in the post-information society. *Europe's Journal of Psychology*. 2017. Vol. 13, no. 4. P. 599–605. URL: <https://doi.org/10.5964/ejop.v13i4.1547> (date of access: 24.08.2023).

21. Fukuda K., Watanabe C. Japanese and US perspectives on the National Innovation Ecosystem. *Technology in Society*. 2008. No. 30. P. 49–63.

22. Janin H. The Post-Information Society. *The Virginia Quarterly Review*. 1994. Vol. 70, no. 1. P. 38–50. URL: <https://www.vqronline.org/essay/post-information-society> (date of access: 24.08.2023).

23. Khalifa E. Post-Information society: restructuring human society. *Gulf.Economics.World*. 2021. No. 11. URL: <https://www.gulfeconomics.world/post/post-information-society-restructuring-human-society> (date of access: 24.08.2023).

24. Rosa H., Strecker D., Kottmann A. Soziologische Theorien. Konstanz : UVK Verlagsgesellschaft, 2007. 305 s.

25. Sunbdo J. *Informationssamfund*. Den Store Danske. URL: <https://denstoredanske.lex.dk/informationssamfund> (date of access: 24.08.2023).

26. Šmihula D. Waves of technological innovations and the end of the information revolution. *Journal of economics and international finance*. 2010. No. 2(4). P. 58–67.

Анотація

Яковлев М. В., Купка О. В. Постінформаційне суспільство як концепт політологічних студій: виклики і перспективи концептуалізації для дослідження міжнародних відносин. – Стаття.

У статті розглядаються труднощі, що виникають при спробі концептуалізувати поняття «постінформаційне суспільство» в цілому, а також для цілей політологічних досліджень міжнародних відносин зокрема. Розбіжності у розумінні вченими цього поняття вказу-

ють на те, що його сприймають як наступний етап після інформаційного суспільства, однак без консенсусу щодо того, яким с ме буде людство майбутнього – постінформаційним, мережевим, чи якимось абсолютно іншим, приміром smart-суспільством. Також тривають дискусії щодо того, чи коректно говорити про існування інформаційного суспільства, оскільки, приміром, концепція суспільства знань краще відображає особливості епохи сучасності. Проблеми з концептуалізацією поняття «постінформаційне суспільство» можуть також критися у розумінні природи самої інформації, яка з часом набуває нових форм і змінює свою роль у суспільстві. Разом з тим, окрім суто темпорального розуміння постінформаційного суспільства як такого, котре слідує за інформаційним, під цим поняттям можна розуміти сукупність ідей та дослідницького досвіду, спроби (ре)інтерпретації смислів та ціннісний потенціал, відтак постінформаційне суспільство не обов'язково має позначати нову епоху. Евристичний потенціал поняття «постінформаційне суспільство» полягає у можливості інтегрувати в ньому ідеї та досвід (ре)інтерпретації трансформаційних процесів, пов'язаних зі змінами ролі та значення інформації у суспільстві, а за умов його коректної концептуалізації для потреб прикладних досліджень, може допомогти кращому розумінню різних політичних процесів на міжнародній арені, а саме: порівняльному аналізу того, як різні країни реагують на інформаційні виклики, як вони готуються (якщо готуються) до переходу до постінформаційного суспільства, які виклики такого переходу потребують поєднання зусиль на регіональному та глобальному рівні (а також – в яких конкретних галузях), дослідження процесів на міжнародній арені в їх політичному розрізі допоможуть краще зрозуміти природу нинішньої і майбутньої геополітичної конкуренції, претензій та регіональне чи глобальне домінування тощо.

Ключові слова: інформаційне суспільство, постінформаційне суспільство, концептологія, політична концептосфера, концепти політичної науки, міжнародні відносини, методологія політичної науки.

Summary

Yakovlyev M. V., Kupka O. V. Postinformation society as a concept of political studies: challenges and perspectives of conceptualization for studying international relations. – Article.

The article examines the difficulties of conceptualizing the concept of «post-information society» in general and for the purposes of political science research of international relations in particular. Differences in the understanding of this concept by scientists indicate that it is perceived as the next stage that comes after the information society, but there is no consensus on what the future of humanity will be – a post-information, network, or some completely different, for example, smart-society. There are also ongoing discussions about whether it is correct to talk about the existence of an information society today, since, for example, the concept of a knowledge society might better reflect the features of the modern era. Problems with the conceptualization of the concept of «post-information society» may also lie in the understanding of the nature of information

itself, which, over time, acquires new forms and changes its role in society. At the same time, in addition to the purely temporal understanding of the post-information society as the one that follows the information society, this concept can be understood as a set of ideas and research experience, attempts to (re)interpret meanings and it has its own scientific value, thus the post-information society does not necessarily have to denote a new era. The concept of «post-information society» has its heuristic potential because it enables researches to integrate the ideas and experience of (re)interpretation of transformational processes associated with changes in the role and meaning of information in society, and if it is conceptualized correctly for the needs of applied research, it can significantly improve our understanding of various

political processes on the international arena, namely: it can help conduct a comparative analysis of how different countries respond to information challenges, how they are preparing (if they are doing so at all) for the transition to a post-information society, what challenges of such a transition require joint efforts at the regional and global levels (as well as answering the question – in which specific fields), research of processes on the international arena in their political dimension will help us understand the nature of current and future geopolitical competition, claims for regional or global dominance, etc.

Key words: information society, postinformation society, concepts' studies, political concepts' sphere, political science concepts, international relations, methodology of political science.